

Lichamelijke opvoeding

Accent op persoonsvorming en identiteitsontwikkeling

Dit accent vindt zijn oorsprong in het personalistische lichamelijke opvoedingsconcept. Het is een klassieker onder de vakconcepten (Tilborg en Büchner, 1997) en eentje die het verdient om in dit themanummer nog eens goed te worden uitgelegd. Enerzijds omdat zij nogal eens verkeerd geïnterpreteerd werd en daarmee vaak tekort is gedaan. Anderzijds omdat juist nu in allerlei onderwijspublicaties steeds vaker wordt gewezen op de bijdrage van onderwijs aan de persoonsvorming van kinderen. Zo staat het adviesrapport van het Platform onderwijs 2032 (2016) er vol van en werd er zelfs een paragraaf opgenomen over dit onderwerp. Het is wel wat teleurstellend dat er nergens in het advies wordt uitgelegd wat er dan precies onder persoonsvorming verstaan wordt, maar gelukkig hebben wij daar het 'lichamelijk opvoedingsconcept' voor. | [Tekst Auteurscollectief](#)

Persoonsvorming

Het personalistisch lichamelijke opvoedingsconcept ziet de lichamelijke opvoeding van kinderen als onvolledig doel binnen de gehele opvoeding; elk kind dat op opvoeding is aangewezen zal vanuit de erkenning van de menselijke lichamelijke ook aangewezen zijn op lichamelijke opvoeding. Er zijn uiteraard meerdere onvolledige doelen die hun specifieke bijdrage aan het einddoel van de opvoeding leveren; de morele opvoeding, de politieke opvoeding, de financiële opvoeding, et cetera, allemaal nodig om kinderen te begeleiden naar dat einddoel; een unieke eigen vorm van volwassenheid en constructieve deelname aan de Nederlandse samenleving. Deze unieke eigen vorm van volwassenheid kenmerkt nu de 'persoon'. Het zijn min of meer vaste en herkenbare eigenschappen, voorkeuren, morele en politieke

stellingnames waarin we iemand zien als persoon. In dat licht moeten we begrijpen dat niemand wordt geboren als 'persoon', maar dat dit juist het eindpunt is van een lang en intensief proces van begeleiden. Dit kenmerkt zich door een afnemende afhankelijkheid en toenemende zelfstandigheid, van begrenzen en loslaten, van aanleren en spiegelen, en ook van vallen en opstaan totdat het kind een eigen identiteit heeft ontwikkeld. Het kind dat de existentiële vragen (voorlopig) voor zichzelf heeft beantwoord en in staat is om alle gevolgen van het eigen handelen zelf te dragen: de persoonsvorming.

Lichamelijke opvoeding

De lichamelijke opvoeding is dus een deelgebied van de totale opvoeding en door dit op deze manier te benoemen is het in het verleden wel eens gebeurd dat het lichamelijke

opvoedingsconcept werd weggezet als een dualistisch concept. Alsof de mens zou bestaan uit een lichaam en een geest die los van elkaar 'gevormd' dienen te worden. Maar daar klopt niets van. Het benoemen van een deelgebied zegt in dit geval alleen maar iets over de specifieke aandacht die er nodig is. Het gaat dus niet om opvoeden via lichamelijke oefeningen, maar om het idee dat elk mens dat op opvoeding is aangewezen, vanuit een nadrukkelijke reflectie op de menselijke lichamelijke en het unieke menselijk-zich-bewegen ook lichamelijke opgevoed moet worden. Alleen op die manier kunnen we spreken van een eigen unieke vorm van volwassenheid. Het zoeken naar identiteit kan volgens die redenering niet zonder het ontwikkelen van een eigen 'beweegidentiteit'. Het één impliceert het ander en het behalen van het onvolledige doel is een noodzakelijke voorwaarde voor het behalen van het totale doel.

Lichamelijke opvoeding op school

Binnen de personalistische pedagogiek vormen ouders en verzorgers het eerste opvoedingsmilieu en zijn daarmee ook eindverantwoordelijk als het gaat om de lichamelijke opvoeding van hun kinderen; het begeleiden van de eerste stappen in de motorische ontwikkeling, het buitenspelen, het leren fietsen, de zwemles, het lidmaatschap van verschillende sportclubs, gezonde voeding, en het bijbrengen van persoonlijke hygiëne. Het zijn zomaar enkele taken die toebehoren aan het eerste opvoedingsmilieu. Vanwege de

specifieke en ingewikkelde opgave die de lichamelijke opvoeding van kinderen is, zijn er in Nederland ook taken ondergebracht bij het onderwijs; het tweede opvoedingsmilieu. Er zijn speciale docenten opgeleid die deze schone en nobele taak op zich mogen nemen. Bewegingsdeskundigen die kinderen vanuit het genoemde pedagogisch perspectief beter leren bewegen. Die hen introduceren in de verschillende intenties en betekenissen waarmee de mens beweegt zodat ze deze kennen en voor zichzelf kunnen waarderen, om zo uiteindelijk een beweegidentiteit te ontwikkelen die hen helpt om een heel leven lang in beweging te blijven. Voor het gemak werd er voor dit vak op school ook nog dezelfde naam gekozen als die van het onvolledige doel binnen het totaal van de opvoeding: lichamelijke opvoeding. Hier is vervolgens natuurlijk veel verwarring over ontstaan; hoe kan een vak zichzelf 'opvoeding' noemen? Leuke vraag om een andere keer op in te gaan, maar nu even niet. Het is namelijk niet wezenlijk genoeg. Wezenlijk is om te kijken welke specifieke bijdrage dit vak overnam van het primaire opvoedingsmilieu. Wat is er nu zo 'moeilijk' dat ouders het niet zelf kunnen en ze de hulp van experts op school nodig hebben? Allereerst is dat om voor pakweg de eerste twaalf jaar van een mensenleven heel bewust en planmatig te werken aan de complete motorische en fysieke ontwikkeling, deze ontwikkelingen in de breedste zin te volgen en daar waar nodig direct ook extra hulp te bieden. Missers in deze levensfase worden in latere levensfasen zelden nog goedgeemaakt waarmee we het kind, als we dus niet goed opletten, daar al kansen afnemen voor het latere volwassen leven; geen sinecure dus de zorg voor de lichamelijke opvoeding in die eerste belangrijke fase. Ten tweede is het dus aan de docenten LO om alle kinderen te introduceren in verschillende intenties waarmee er binnen de bewegingscultuur bewogen wordt:

- exploratieve intentie: oorspronkelijke intentie, onderzoekend bewegen;
- speelse intentie: bewegend opgaan in een spel;
- dansante intentie: bewegen op

Lichamelijke opvoeding is een deelgebied van de totale opvoeding

- muziek, expressief bewegen;
- esthetische intentie: zo mooi en zo moeilijk mogelijk bewegen;
- prestatief en agonale intentie: bewegen om jezelf te verbeteren of te winnen van anderen;
- hygiënisch correctieve intentie: bewegen gericht op de fitheid van het lichaam;
- contemplatieve intentie: bewegen om tot jezelf te komen.

Alle verschijningsvormen in onze bewegingscultuur zijn een neerslag van deze intenties van bewegen. Ze zijn algemeen menselijk en zitten ook in aanleg in elk kind. De docent LO kiest uit de voorhanden zijnde cultuurgoederen de meest logische en kansrijke om de leerlingen te vormen binnen bepaalde intenties van bewegen. Het niet ontwikkelen van deze algemene intenties van bewegen kunnen we in latere levensfasen zelden nog goed maken. Missers zorgen ervoor dat we het kind nu al kansen afnemen voor het latere volwassen leven. Ook weer geen sinecure.

Pedagogische opdracht van de gymleraar

De landelijke doelstelling van het vak zoals deze staat beschreven in de toekomstverkenning van ons vak Human Movement and Sports 2028 (Brouwer et al., 2011) luidt: Leerlingen vanuit een pedagogisch perspectief meer bekwaam maken voor sport- en beweegsituaties als voorbereiding op een gezonde en actieve levensstijl.

Vanuit het lichamelijke opvoedingsconcept zit hier een overbodigheid in. Het 'meer bekwaam maken voor sport- en beweegsituaties' vormt immers op zichzelf al een pedagogisch doel dat direct voortkomt uit de noodzaak van de lichamelijke

opvoeding van kinderen. Binnen het personalistisch lichamelijke opvoedingsconcept zouden we meervoudige deelname-bekwaamheid als 'vak-eigen leerdoelen' betitelen. Samen met de vak-eigen vormingsdoelen (het introduceren in en het ontwikkelen van de verschillende intenties van bewegen; het vormen van de eigen beweegidentiteit) vormen zij de pedagogische opdracht van de gymleraar. Toch is de keuze om het pedagogisch perspectief extra te benoemen niet helemaal verkeerd. Dit perspectief stelt de gymleraar namelijk in staat om als een filter tussen de sport- en beweegcultuur en het kind te gaan staan om daar waar nodig aanpassingen te maken. Dat het kind succesvol meedoet en kan groeien binnen de gymlessen. Het pedagogisch perspectief draagt dan bij aan wat waarschijnlijk de grootste bepalende factor is voor een 'leven lang bewegen': de competentie-gevoelens. De pedagogische opdracht van de gymleraar kun je in ieder geval vertalen naar drie soorten van bedoelingen:

- vak-eigen leerdoelen; meervoudige deelnamebekwaamheid;
- vak-eigen vormingsdoelen; introductie in de intenties van bewegen en vormen van de eigen beweeg-identiteit;
- vakoverstijgende vormingsdoelen; bijdrage vanuit het vak aan schoolbrede doelen rondom persoonsvorming.

21% PTW

Zoals hierboven al werd beschreven is lichamelijke opvoeding dus niet het opvoeden via lichamelijke oefeningen, maar is lichamelijke opvoeding dat deel van de opvoeding dat gaat over het zich menselijk bewegen. Het vak is volledig pedagogisch te noemen omwille van de eigen aard; de vak-eigen leerdoelen en de vak-eigen

Bijdrage aan vakoverstijgende vormingsdoelen: 'de 21% Pedagogisch Toegevoegde Waarde'

vormingsdoelen. Deze paragraaf wijden we aan de mogelijke bijdragen van het vak aan de vakoverstijgende vormingsdoelen: ‘de 21% Pedagogisch Toegevoegde Waarde’. Niet dat de les LO gezien hoeft te worden als de pedagogische levertraan waarmee we kinderen doorzettingsvermogen en zelfvertrouwen geven en we alle leerlingen moedig en deugdzaam uit de les laten vertrekken, maar eerder de kansen die we bij ons vak hebben om tegelijkertijd met het realiseren van de belangrijke vak-eigen leerdoelen ook een bijdrage te leveren aan de vakoverstijgende vormingsdoelen binnen de school. Gewoon omdat wij lessen hebben met veel beweging, veel interacties, veel emoties, zweet en stress, en veel ‘samen’, maar ook met veel ‘tegen’ elkaar. Met de juiste vormen van *active reviewing* kun je de leerlingen snel inzicht geven in het eigen handelen en in het eigen handelen ten opzichte van anderen. Je kunt moeiteloos laten reflecteren op het gedrag, hun wensen, hun doelen, hun kansen en op mogelijke bedreigingen om op die manier de leerlingen verder te helpen dan strikt noodzakelijk voor het behalen van de doelen van het eigen vak. Voor elk type les en op elk gewenst moment is het mogelijk om de 21% toe te voegen; voor klassen waarin de leerlingen moeizaam met elkaar omgaan, voor leerlingen die dreigen te worden buitengesloten, voor leerlingen die niet tegen hun verlies kunnen, voor leerlingen die de deodorant nog niet ontdekt hebben, voor leerlingen die niet ontbijten, voor leerlingen die te veel eten, voor leerlingen die zijn verkleefd met hun mobiel, voor leerlingen die te veel vloeken, voor klassen met veel verschillende culturen, voor alles en iedereen die een extra zetje kunnen gebruiken richting hun volwassenheid kan ons vak een flinke duit in het zakje betekenen wanneer de docent zich bewust is van de ‘21% PTW’.

Evaluatie van het onderwijs

Binnen het personalistisch lichamelijke opvoedingsconcept vormt het beoordelen als evaluatiemoment van het gegeven onderwijs een hekel punt. Het volgen van de leerlingen gedurende de basisschoolperiode

levert nog geen problemen op omdat het monitoren slechts een stap is om tot gerichte acties over te gaan. Het summatief beoordelen op het vo kent wel degelijk een aantal problemen wanneer we werken vanuit het lichamelijke opvoedingsconcept. Een aantal vak-eigen leerdoelen kunnen namelijk wel getoetst, een aantal vak-eigen leerdoelen kunnen slechts gedeeltelijk getoetst worden én een aantal vak-eigen leerdoelen zouden voor verschillende leerlingen een verschillende norm (een adaptieve norm) vereisen. Probleem is natuurlijk dat het steeds om een uniek eigen vorm van volwassenheid dient te gaan en het ontwikkelen van de eigen beweegidentiteit. Een gegeneraliseerde norm levert dan al snel tegenspraken op. Toetsvormen die veel formatieve momenten kennen, ruimte bieden voor leerwinst en de leerlingen op eigen niveau ‘waarderen’ hebben de voorkeur. Fitheidstesten zijn mogelijk maar mogen niet als toets worden ingezet. Het verbeter-jezelf-plan dat je schrijft naar aanleiding van de fitheidstesten dan weer wel. Kennistoetsen zijn mogelijk en in de tweede fase van het vo kun je goed werken met opdrachten en reflecties. Sportoriëntatie, de sportkeuzetest en reflectie op eigen motieven tot deelname zijn goed als handelingen in te zetten en te toetsen. Zo is er voor het evalueren binnen dit concept nog veel meer mogelijk en is het vooral zaak om bij elke toetsvorm die je bedenkt steeds te checken of deze past bij je visie. Het belangrijkste uitgangspunt bij elke vorm van toetsing binnen het lichamelijke opvoedingsconcept is dat de leerlingen eerlijke informatie ontvangen over wat ze goed en minder goed kunnen, dat ze leren waar hun sterke kanten liggen en ze die ook gewaardeerd zien in de toetsing. Competentiegevoelens zijn de sleutel tot een leven-lang-bewegen, maar het moeten dan natuurlijk wel terechte gevoelens zijn, anders werkt het juist averechts.

Tot slot

Het personalistisch lichamelijke opvoedingsconcept biedt een zeer heldere en bruikbare visie op het vak. Het biedt een sterk antwoord

op de legitimatie-, doelstellingen- en evaluatievraag van de lichamelijke opvoeding op scholen en kan zeer goed worden uitgelegd aan derden. Overtuig je directeur, confronteer je collega Engels of ga eens in gesprek met een leerling uit havo 3 die even geen zin heeft in de gymles en het personalistisch lichamelijke opvoedingsconcept zal ook voor hen een logisch verhaal vormen. Het concept is juist hierom ook erg geschikt om plannen rondom de toekomst van het vak bij jou op school te ondersteunen en te voorzien van een inhoudelijk fundament; Geld voor een beweegvriendelijk schoolplein? Uitbreiding van de sport oriëntatie? Extra gym momenten? De cursus motorisch remedial teaching voor alle LO-collegae? Tijd om een hele nieuwe manier van beoordelen van de LO te ontwikkelen? Met een helder verhaal heb je de beste kans om het voor elkaar te krijgen; het verhaal van de lichamelijke opvoeding van kinderen. ●

Bronnen

Brouwer, B., Aldershof, A., Bax, H., Van Berkel, M., Van Dokkum, G., Mulder, M.J., Nienhuis, J. (2011). *Human movement and sports in 2028. Een blik in de toekomst van lichamelijke opvoeding/bewegingsonderwijs en sport op school*. Enschede: SLO.
 Büchner, H. & Tilborg, C. (1997). *Visies in Beweging. Opleidingsconcept van ALO Tilburg*.
 Platform Onderwijs2032 (2016). *Ons onderwijs2032*. Eindadvies. Den Haag: Platform Onderwijs2032.
 Verkregen van <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/05/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>
 Van der Loo, H. & Van Dokkum, G. (2015). *Lichamelijke opvoeding op de basisschool*. Groningen: Noordhoff.

Contact

redactie@kvlo.nl

Foto

Anita Riemersma